

milyen érzés úgy élni, hogy szemmel kísérhetjük, amint a régi világ napról napra egyre gyorsabban enyészik el, a káoszról pedig lassan kiemelkedik egy új és egyelőre még ismeretlen rendszer.

Röviden összefoglalva az alábbiakat tanácsolnám minden írónak és költőnek, aki meg akarja újítani az irodalmat: merj kísérletezni, ragadd meg a rendhagyó ötleteket, és használd minden rendelkezésedre álló írói eszközt, a hagyományosakat és a szokatlanokat is. A legnagyobb művek akkor születnek, mikor az író nem akar megfelelni senkinek: ha úgy érzed, megszólalt benned a 21. század hangja, tedd félre az aggodalmadat, felejtse el az elvárásokat és a korlátokat, merj merészet és nagyot gondolni, s rátenni életedet – és írd!

DOBOSY ILDIKÓ

Az irodalom mint misszió



DOBOSY ILDIKÓ (1992) Budapest

A TUDAT ÉS A NYELV NÁSZTÁNCA

Forradalmi korban élünk, az individuuum szabadságkultusza felégeti a társadalmi normákat és az emberi testről és lélekről alkotott képzeteket. Az elszabadult emberi teremtő képzeletből bugyognak fel jelenkorunk csodái és torzszülöttjei. A természet determináltságára fittyet hányva szabja át a testét az emberi psziché, felrúgja az aranymetszés harmóniáját, elhagyja a hagyományok biztonságát, és a természet törvényeit átírja Öntörvényre. Így válhat nemet, bőrszínt, sorsot a posztmodern ember. Míg az eddigi nagy forradalmak korszelleme a környezet és a természeti erők átalakítására és meghódítására irányult, és a makroközösségek és államapparátusok új formáit hozta el, elérkeztünk ahhoz a korhoz, amikor a létezés legelemibb egysége alakul át: az emberi psziché és individuuum. Legnagyobb veszélye a viszonyítási pont elvesztése és az újdonság érzéstelenítő hályoga, ahol a jó és a rossz, a minőség és a mennyiség, a gyógyító és a kártékony fogalmak talajt veszítenek. Gyökerestül tépjük ki szavaink jelentését, és összegabalyodva keringenek tudatunkban. Az átmeneti időszakok és a nagy forradalmak kísérő tünete ez, amikor az elmúlt korok értékei már nem mérvadóak, a jövő tartóoszlopai pedig a homályba vesznek. Hatalmas felelőssége van ezért tudatunk kivetítő médiumának, félfizikai lenyomatának – az emberi nyelvnek és a kommunikációnak, amely kollektív értelmünk, gondolkodásunk hordozója.

De mi is voltaképpen a szó? Nem véletlen, hogy a kultúra megjelenését, vagyis az ókor kezdetét az írás megjelenéséhez kötik. Így adott testet az ember a múltnak, amiből a kultúra táplálkozik. Így diadalmaskodott a feledés és az elmúlás természeti törvényein, így emelte halhatatlanná és emeli át a mindenkori jelenbe az emberi nyelv az elmúlt időt, a szóval szilárdítja meg a létezés tartóoszlopait. A tudat és a nyelv a végletekig össze van kötve, mintha létük egymástól függene. Ékes példái ennek a legősibb ránk maradt genezisztörténetek, ahol kulcsfontosságú helyet foglal el a szó, vegyük akár a *Biblia* „Kezdetben vala az ige” meghatározó mondatát vagy a hinduk mágikus OM szótagját, ami aktiválta a létesülést. A mítoszok és legendák hemzsegnének a szavak titkos erejéről szóló történetektől, olvashatunk varázsigékről, ráolvasásokról, a dolgok igazi nevééről, amelyet ha kimondunk, azok uralmunk alá kerülnek. A szóval hatunk a világra, közlünk, vagyis hatunk a közösségünkre. Zárt lényünket megnyitjuk, és kiáramoltatjuk egy részünket, a szó által hatolunk át a másik ember lényburkán. A szó gondolataink alapegysége, amit tudatunk katalizátora nemz fogalomká.

Érdemes megvizsgálni *fogalom* szavunkat és annak gyökerét. Ha valami fog, legyen toll vagy ruha, az lenyomatot hagy. Ha valami megfog, legyen szó vagy mosoly, az is lenyomatot hagy, csak finomabb anyagban. A *fog* szóval utalunk az eljövendő hatás kifejtésére. A fogantatás legyen gyermek vagy idea, a létesülés pillanatát írja le, amikor a semmi küszöbén átlép, és nyomot hagy az érzékelhető világban. A fogalom a szó súlya, amivel belenyomódik anyagi világunkba a múlt és a tapasztalat. Megkötjük elődeink bölcsességét, legyen szó mérnöki leírásokról, népgyógyászati titkokról vagy receptekről. Ugyanakkor anyanyelvünk nem csak egy holt múzeum, ahol a múlttal balzsamoz-

zuk szavainkat, és konzerváljuk az örökkévalónak. Új korok és új forradalmak új szavakat és fogalmakat hoznak el, átsúlyozzák, áthuzalozzák a régieket, és aktualitásukkal dominálnak a nosztalgján. Mágikus folyamat, amikor valaminek nevet adunk: sorssal, jelentéssel ruházzuk fel, meghatározzuk azt az ívet, amin elindul a világban, legyen szó egy mozgalomról, egy új gyógymódról vagy egy embercsoportról. Eljövendő világoknak adunk szellemi táptalajt, amelynek a minőségén múlik, hogy mit aratnak az utánunk következő nemzedékek.

A nyelv szerepe tehát kulcsfontosságú forradalmi korunkban. Minősége, kifinomultsága egy nemzet kollektív lelkületét tükrözi, amiből minden tett és mozdalom sarjad. A zabolátlan korszellem azonban nem mentes a vadhajtásoktól, ha hagyjuk elburjánzani, liánokkal vonja be kifejezéseinket, új utat tör magának, és elfojtja a nyelv éltető erejét. Ezért sorsdöntő, hogy tudatosan újítsunk, a jövevényszavak és a rövidítések korában csak így tudjuk szókinccseinket megőrizni az eljövendő generációnak. Komoly kihívás, hiszen nehezen behatárolható, a fizikain és érzékeinken túlmutató tartományban honol fogalomrendszerünk. A színek és a formák homályként élnek emlékezetünkben a fény és retinánk segítségével nélkül, a hangok és szimfóniák világa csak halványuló visszhang a levegő rezgése és hallójáratunk mesteri csigavonalai nélkül. Viszont, ha hangszálainktól és fülünk-től elvonatkoztatunk, a szó akkor is létezik. A szó a vak sötétben is világít, és a halálos vákuum csendjében is zeng. A tudattalan és az illúziók formavilágán uralkodik a nyelv. Démoni kiáltványok és manifesztók, ördögi szuggesztiók fegyvere, amelyek elmúlt századainkat alakították. Kétélű kard, amivel óvni és támadni is lehet. Ereje hatalmas, mert a létesülés legképlékenyebb határmezsgyéjén forrong. Közvetítője a látható világgal szemben nem a fény, és a hanggal szemben nem a levegő, hanem maga az emberi lélek. Lelkeinken keresztül hat a szó a világra. Ahhoz, hogy ez a hatás üdvös legyen, meg kell tölteni szavainkat szívvel és hittel. Ezt a missziót veszi a vállára az irodalom.

LÉLEK ÉS IRODALOM

Az újításokról és a kihívásokról csak egy küldetés fényében lehet valóban beszélni. A szó és a nyelv tudatunk közvetítője. Legfőbb küldetése az értelem és a logika megszilárdítása, és hogy rendet teremtsen az illúziók világában. A nyelvi folyamatokat szinte mindig a bal agyféltekéhez kötik, hiszen rendszerben gondolkodik, a végletekig racionális. Az irodalom viszont különleges varázslatot űz a nyelvvel és értelmünkkel, akárcsak a fénynek, kettős természete van. Míg a fény egyszerre vizsgálható részecske- és hullámtermészetében is, az irodalom egyszerre épül fel a nyelv strukturált építőköveiből, akárcsak az acélhideg, mechanikus használati utasítások, és egyszerre létezik egy olyan titkos kombinációja, amely szívünk elektromágneses hullámain kel útra, és egyszerű szóláncolatokból világokat épít. Irodalom nélkül minden nyelv holt nyelv. Az irodalom missziója, hogy tetszhalott fogalmainkat, kripták mélyén porosodó szavainkat szívünkbe emelje, és megtöltse élettel. Az irodalom küldetése, hogy a kérlelhetetlen természeti törvényekkel hadakozó embernek oltalmat adjon.

A nyelv képes pontosan rögzíteni, hogy ha kettétörök egy faléc, milyen erőhatások, mekkora ellenállásra fejtették ki csapásukat, hogy az egységből két különálló szálkás faléc szülessen. Ennek a pontos leírásából épülnek újra hídjaink, hajóink, fejlődnek városaink, gazdagodik kollektív bölcsességünk. De csak az irodalom képes arra, hogy megnyissa egy olyan világ kapuját, ahol a holt fa anyaga újjáéled, tehetetlenségét felülírja a líra, és nem török, hanem – Babits szavaival élve – „deszkaszál deszkaszálhoz hű nem maradt”. Csak az irodalom képes arra, hogy évmilliók evolúciós bizonyítékait felülírva elhitesse velünk, hogy a homo sapiens valójában – Adyval szólva – „északfok, idegenség, lidérces messze fény”. Az irodalom képes átírni a kozmikus világrendet, és amikor az első napsugár megkarcolja az adott szélességi fokot, valójában a „Földtől eloldja az eget a hajnal”, mondja József Attila helyesen. A titok a viszonyítási pontban van, ebből a pontból sugárzik ki minden művészet. Ez a pont bennünk van, megközelíthetetlen és megfejthetetlen misztikum.

A legnagyobb különbség az irodalom és a tudomány küldetése között, hogy a tudomány ezt a viszonyítási pontot, északfokot nemcsak hogy megközelíteni akarja, hanem meghódítani is, a fok csúcsára kitűzni a dicsőség zászlaját. Meg akarja fejteni, archiválni, leltárba venni és darabokra szedni, hogy elmondhassa, hatalma van felette. „Oszd meg és uralkodj!” – mondja az értelem. Az irodalom küldetése ennél sokkal finomabb, elringatja elménket egy pillanatra. Segít megmerítkezni szívünkben,

hogy aztán általa magunkba engedjük a világ látható és láthatatlan jelenségeit, amelyek ebben a különleges erőterben megtöltik élettel anyanyelvünket, elcsépelet szavaink pedig újra az eredetiség tüzeitől izzanak. Az irodalom missziója, hogy ne csak ésszel, hanem szívvel is megértsük a világot. Tökéletes médium erre, hiszen a nyelven, az értelem hordozóján keresztül képes hatni a szívre, a kettő határmezsgyéjén táncol. Korunk legnagyobb kihívása egyben az irodalom kihívása is. A posztmodern világ száműzte az érzéseket, egyre táguló univerzumunkban szívünk apró viszonypontjai egyre távolabb kerülnek egymástól, bezárulunk, érzésvilágunk megdermed. Nyugtatókkal elnyomjuk és ajzószerekkel túlhatjuk érzéseinket. Úgy tekintünk rájuk, mint tetszőlegesen kizsákmányolható erőforrásokra. A végeredmény kiégés. Szégyellni való a boldogtalanság, a rossz érzésekre pedig gyógyszert írnak fel vagy közhelyekkel borogatják, mintha az élet keménységén meghorpadt léleknek érzéstelenítésre lenne szüksége.

A lélek ugyanolyan érzékszerv, mint orrunk vagy szemünk, általa szagoljuk ki a hazugságot, és látjuk meg a jót és az igazat. Minél finomabbá tesszük, lelkületünk annál nemesebb lesz, minél inkább figyelmet szentelünk neki, annál jobban összefüggéseiben éljük át a világot. Akárcsak érzékszerveinket, szívünket is tudjuk fejleszteni, élesíteni. Ahogyan egy festőművész a sárga miriádnyi árnyalatát képes érzékelni, ahogyan egy zenész lényét mélyebben rezgeti meg a hang, ahogyan egy harcművész jobban érzékeli a teret, mint egy átlagember, ugyanúgy egy irodalmat értő és érző emberre jobban hatnak a világ rezdülései. A tárgyak megelevenednek, a véletlenek súlya megnő, az emberi lélek széles spektruma irizál szívében. Az irodalom örök érvényű kihívása, hogy a családásoktól megkeményedett szívünket és túlzott ingerektől érzéketlenné vált lényünket fellágyítsa. Ez a kihívás örök, de megnyilvánulási formáit mindig az aktuális korszellem alakítja. Ami Ady korában magyar ugar volt, a maga vad és burjánzó írástudatlanságával és ösztönlétével, az napjainkban meddő talaj, haszonelvű elszigeteltségével, virtuális látszatletével. Az irodalom küldetése, hogy szívünkkel újra gyökeret verjünk a világban – ez egyfajta szellemi fotoszintézis. A szó által veszünk magunkba táplálékot, a szó által növekedünk, és a szó által nyújtunk az ég felé. A leírhatatlan szépséget és az elmondhatatlan borzalmat is közölni kell, formabontó újításokkal és az izzó aktualitás erejével kell megugorni a 21. századi ember tudatküszöbét. Determinált sorsunk helyébe így léphetnek égis éri történetek.

KULTURÁLIS FRAGMENTUMOK

Ahhoz, hogy mélységeiben is megértsük a jelenleg uralkodó korszellem természetét és az általa szült kihívásokat az irodalom terén, meg kell értenünk a jelenkor emberének lelkületét, médiafogyasztási és befogadási szokásait. Az emberi érzékelés túllép az idő és a tér korlátain a multimédiás eszközöknek köszönhetően, az emberiség kollektív múltja szívárog belénk az interneten keresztül, ahol digitalizált emléktöredékek forrasztják egybe a világ távol eső pontjain létező kultúrákat. A történelem során a kultúra és az emberi szubjektum a múltból táplálkozott, a kollektív memória táplálta, identitásával köldökzsinórként kötődött az ősök emlékezetéhez. Napjainkra ez a kollektív emlékezet feloldódik a multikulturalizmusban. Korunk multimédiás eszközei és az információrobbanás alapjaiban változtatja meg észlelésünk epicentrumát, az emberi figyelmet és észlelésünk múzeumát, a kulturális emlékezetet, amelyet nemcsak elménkben, de zsigereinkben is hordozunk. A kulturális emlékezet és az egyéni szubjektum memóriája széttöredezik. Ezekből a fragmentumokból áll össze posztmodern világunk alapja, általános jellege a bizonytalanság és a kétség, hiányzik belőle a kötőanyag, tektonikus lemezekként úsznak e töredékek tudatunk magmájában, kulturális földrengéseket és vulkánkitöréseket okozva lépten-nyomon.

A hashtag és a mém is két ilyen fragmentum, a kultúra két olyan alapegysége, amellyel közös nevezőre lehet hozni teljesen eltérő hagyományokkal rendelkező embercsoportokat, ugyanakkor ebből a két fogalomból sugároznak ki a multikulturalizmus kihívásai, amelyekkel az irodalomnak is meg kell birkóznia. Az egyik a multikulturalizmus magyar nyelvre gyakorolt hatása, angolszász neologizmusok százaival, a másik pedig a multimédiás fogyasztási szokásainkból eredő idő- és egyben figyelemhiány, amely a rövidítésekben nyilvánul meg. Mivel az anyanyelv kollektív tudatunk és tudattalanunk hordozója, új szavaink hatalmas, tudatformáló erővel bírnak. Vitathatatlan az angolszász irodalom szépsége, viszont van egy különleges világ, ahová csak a magyar irodalom

képes betekintést nyújtani, ahová a magyar nyelv és a magyar szív jelkódjaival lehet csak bejutni. Az angol és a magyar irodalom két külön kulturális fragmentum, áthidalhatatlan törésvonallal. A fordítás során elveszett többletjelentések, metafizikai áthallások örökre a mélybe vesznek. A globális kultúra új találmányainak és mozgalmainak az angolszász kultúra ad nevet, az új jelenségeket készen kapjuk, nyelvünk és ezáltal tudatunk nem tud rájuk hatni formabontó erejével. Olyan vegyes házasság ez, ahol csak egyirányú a génkeveredés. Az, hogy az angolszász kultúra és anyanyelvünk vegyes házasságából a magyar nyelv organikusan magába fogadja ezeket a neologizmusokat, az a magyar irodalom nagy kihívása. Az angol nyelv túl nyers ahhoz, hogy felvegye magába a magyar finomságát, ezért csak az angol nyelv nemző szerepe érvényesül. Új szavaink túlnyomó többsége jövevényszó, csak elenyésző része keletkezett már meglévő szavaink újrastrukturálásából vagy sikeres fordításokból. Az egyik ilyen a flashmob, a posztmodern kultúra egyik újabb jelensége, amelyet villámcsődületnek fordít a magyar. Véletlenszerűnek tűnő, de szervezett közösségi cselekvés, általában a társadalmi szerepvállalás jegyében, a figyelemfelkeltés és a meghökkentés eszközeivel.

A flashmob, a hashtag és a mém három olyan kulturális jelenség, amellyel hatékonyan el lehet érni a posztmodern ember tudatát. A bennük rejlő erőt kell kivonni és magába építenie az irodalomnak, ha mélységeiben meg akar újulni, és hatni akar az emberekre. Ezek az apró kulturális fragmentumok elementáris erővel hatnak érzékelésünkre, az üzenet befogadásának előfeltételei. A bőség bábeli zűrzavarán, az ingerek tengerének fennhatóságán csak így lehet uralkodni. Ha válogatás nélkül érik az embert intenzív ingerek, tudata nem képes lépést tartani, lelki érzékszervei megbénulnak. Egy díjnyertes bor ízvilága elsilányul, ha előtte és utána más borokat kóstolunk anélkül, hogy időt hagynánk az íz befogadására, vagy semlegesítő étellel nyugtatnánk ízlelőszervünket. Egy parfüméria illatrengetege befogadhatatlanná válik, és a legistenibb illat is közepszerű, ha szaglőszervünket nem semlegesítjük a kávé illatával. Ugyanígy tudatunknak is szüksége van semlegesítő tényezőre, valamire, ami segít csendet és helyet teremteni új eszmék, történetek és világok befogadására.

A flashmob a meghökkentés erejével söpri ki az addig ért hatásokat lelkünkben, és tesz éberre. A hashtag olyan metaadat, amely szociális módosítószóként hat. Ami elé odakerül, abból szimbólum vagy mozgalom lesz, a virtuális világban a történetmesélés alapegysége. Ami régen az „egyszer volt, hol nem volt, az Óperenciás tengeren is túl volt”, az posztmodern korunkban a hashtag, vagyis a kettős kereszt. Ereje tömörségében rejlik, az információtengeren átüvöltő csatakiáltásban. A mém a humor és a csattanó erejével hat. A *miméma* görög szóból ered, aminek a jelentése utánzás. Először Richard Dawkins használta, könyvében a kulturális evolúció másolásra épülő mechanizmusait vizsgálta, olyan eszmék és kulturális minták esetében, amelyek fénysebességgel terjednek a kollektív tudatban. Az interneten fellelhető mémek általában tartalommodosítással létrejött tömör, szöveges képzőmunkák, a posztmodern kor kulturális vírusai. Hasonlóan a biológiai vírusokhoz, hatalmas sebességgel osztoznak az online térben, kulturális génmódosítással jönnek létre. Táplálékuk a szarkazmus és az irónia, aktualitásukban rejlik az erejük. Rendkívül nehéz pontosan meghatározni lényegüket, hiszen mém szinte bármiből és bárkiből lehet, kulturális parazitalétük a tömegetől függ. Mindhárom kommunikációs eszközben közös, hogy a meglepetés és a tömegpszichózis erejével hatnak az ingerektől elbódított pszichére, ugyanakkor rendkívül tömörek és hangzatosak, nehéz valódi mélységeket átadni velük. Az irodalomnak magas szintre kell emelnie ezeket a kulturális alapegységeket – erre jó példa az aforizmák, haikuk és koanok műfaja –, de a posztmodern irodalom nem állhat csupán rövidítésekéből, túl kell lépnie a hashtag-kultuszon és a mémek profanitásán.

AZ IRODALMI MARKETING

A formai kihívások mellett az irodalomnak egy másik, égető akadállyal is szembe kell néznie. Ha az irodalmi műre egy palackba zárt üzenetként tekintünk, lehet bármilyen újító formai megoldásokkal megírt és aktuális és eredeti mondanivalót közlő alkotás, ha nem jut el az olvasókhoz, egy olyan palackba zárt üzenet, amely az információ és a véget nem érő lehetőségek és ingerek tengerén hanykolódik. Uralni kell a kommunikációs csatornákat, a jelenkor írójának jártasnak kell

lennie a marketingben. Nem elég az igényes tartalom, sztorit kell gyártani köré, hogy fogyasztható legyen. Minden sztoriból épül fel, legyen egy fotó, egy Instagram-sztori vagy egy hashtag, a sztori az a kötőanyag, amivel a kultúránk fragmentumai befogadhatóvá válnak, egységesebbnek tűnnek. Akárcsak egy gyönyörű épület valódi szépsége akkor lesz igazán befogadható, ha szervesen kapcsolódik a környező tájhoz és városképhez, egyéb műalkotásoknál, kiváltképp az irodalomnál is igényli a korszellem, hogy illeszkedjen a közösségbe, fogyasztói élménnyé váljon, a benne közölt tartalommal azonosulni tudjon az egyén. A mai értelemben vett sztori abban különbözik a régi idők történeteitől, hogy interaktív, és túlnyúlik eredeti határain, ezáltal közösségi élménnyé válik, így az irodalmi mű tartalma nemcsak a tudati térben fejt ki a hatását, hanem bevonja a fizikai környezetet is, az olvasó szereplővé válik. Egy ütős sztori ereje abban rejlik, hogy mennyire képes hatni a valóságra, mennyire képes üzenetét befogadhatóvá és láthatóvá tenni. Ez az irodalmi marketing szerepe. A sztori nem az íróról vagy az irodalmi műről szól, nem a benne közölt gondolatkinccsekről, amelyeket tudatunk addig fel nem térképezett gyémántbányáiból mentett át a társadalomnak, hanem az olvasóról, az olvasó egyéni énképéről, szubjektumáról. Az individualizmus a korszellem olyan megkerülhetetlen velejárója, hogy hatékonyan csak úgy lehet megújítani az irodalmat, ha figyelembe vesszük a jelenlegi befogadási szokásokat. A „mit gondoltatott a költő” kérdését felváltja a „mit váltott ki belőlem a költő”, mert a posztmodern sztori főszereplője az „Én”.

A irodalmi marketing megjelenése nem szükséges rossz, amivel lesilányítjuk az irodalmi művek értékét fogyasztói cikkekké. Ügyesen alkalmazva sokkal inkább egy üzemanyagot szállító rakétához hasonlatos, amelynek addig van célja, amíg útjára nem állítja az üzenetet, utána lecsatlakozik, és hagyja, hogy a mű megtegye útját a kollektív tudat univerzumában. A kortárs magyar irodalmi élet zseniálisan alkalmazza ezt az elvet, ahogyan bármilyen gondolatmagból és jelenségből lehet irodalmi téma, ha megfelelő minőségben dolgozza fel és közli az író, ugyanúgy bármilyen fizikai tárgyból vagy termékből lehet az irodalmat közvetítő eszköz. Ragyogó példája ennek a POKET zsebkönyvautomata kezdeményezése, ahol az automata rideg, rohanó és személytelen világunkat megszemélyesítő tárgyát átnemesíti az irodalom szellemével. A közterületi reklámplakátok helyére meghirdetett, már sok éve megrendezésre kerülő novellapályázat esélyt nyújt, hogy a multik egyoldalú hirdetései után az utca embere meséljen az utca emberének. A Hadik irodalmi kávéház és egy bormárka együttműködéséből mesélő borcímkék születtek, kortárs alkotók történetei egy kortárs grafikus illusztrációival. Három művészeti ágat, három érzékelési módot kapcsolt össze az irodalmi marketing. Múlt századunk költőinek arcképei és idézetei megjelentek pólókon, bögréken, táskákon, mindennapjaink kísérői. A slam poetry műfaja ösztönlétünk lüktető hormonrendszerén át, a ritmus segítségével juttatja el az irodalmi üzenet vakcináját. Az erre épülő események, mint például a Pilvax kávéház nevéből eredő, március 15-én megrendezésre kerülő Red Bull Pilvaker is segít a jelenbe emelni a múlt irodalmi örökségét és szárnyakat adni a jelenkor szóforradalmárainak.

Ezeket az újításokat látva méltán lehetünk büszkéek a kortárs magyar irodalmi életre, hiszen remekül felismerte a kommunikációs csatornák uralásának szükségességét és a közösségi és fogyasztói élmény fontosságát, hogy az irodalmi művekre valódi igény születhessen és eljuthasson az emberekhez. A magyar ugar nem meddő talaj, hanem termékeny humusz. Magába tudja fogadni az irodalmat és a művészeteket, de ennek három fontos előfeltétele van. A felszíni réteg az irodalmi marketing: közösségi és fogyasztói élménnyé kell tenni az irodalmi művet, hogy el tudjon jutni a célközönséghez, a hashtag és a mémek erejéhez hasonlatosan a tömörség és a meghökkentés erejével kell felhívni a figyelmet és előkészíteni a befogadást. A következő réteg a magyar nyelv: a tudat és az irodalom hordozójának az ápolása. Mivel elkerülhetetlen az angol jövevényszavak térnyerése és a multikulturális online tér miatt a magyar fordítások kevésbé népszerűek, ezért a magyar nyelv speciális struktúráját kell kihasználni az irodalmi műveknek. Ha a magyar irodalmat erősíteni szeretnénk, olyan nyelvi jelenségeket kell beemlíteni, amelyeket csak a magyar nyelv tud közölni. Végül a legmélyebb réteg a termőmag veleje, az irodalmi mű tartalma. Ezáltal tud a termékeny talaj igazi minőségében virágozni. Ügyesen kell rátapintania a modern műnek arra, hogy mit érdemes közölni, és azt hogyan kell az emberek szívéhez eljuttatni, hogy ott gyökeret verjen és növekedjen. Így tudjuk a szétszórta kulturális fragmentumokat és lényünk töredékeit átnemesíteni és közelebb hozni egymáshoz.

AZ ÉLET MINT MŰFAJ

Az erő mindig a konkrétumokban rejlik. Bármilyen alaposan járunk is körül egy témát elméletben, az általános megfogalmazás csak akkor kap létjogosultságot, ha a példa megszilárdító erejével támasztjuk alá. Posztmodern korunkban az irodalom megújításának Tandori Dezső alakja az egyik legkiemelkedőbb bizonyítéka. Mind a magyar nyelv metafizikai kincseinek kitermeléséért, mind a lényeket átvilágító tartalomért érdemes vizsgálni munkásságát. A kulturális fragmentum, vagyis a töredék a posztmodern alapja. Ebből a töredékességből építkezik Tandori költészete is, a korábbi műfajok szigorú stilisztikai eszköztárát feldúlja és átlépi a nyelvi korlátokat, új horizontok felé törve utat magának. A posztmodern az emberi szellem ikaroszi szárnyalása után befelé néz, és elfordul az égető Naptól. Szemét behunyja, és szubjektumának belső napjában fürdőzik. A vallás, a tudományok és a művészetek egymástól egyre távolodó szigetei között a lét megfejthetlenségén hajótörött lelkülettel hánykolódik a posztmodern ember.

Tandori három szóban megfogalmazta a posztmodern velejét: „hallgassanak a tények”. Így teremtett csendet és otthont megannyi újításnak. Medvéinek, verebeinek, lovainak így adott halhatatlan nevet és életet. Többször idézi Wittgensteint, aki szerint „a szubjektumunk nem a világ része, hanem a határa”. Tandori ezen a félszigeti peremvidéken írta magát a történelembe, és vált a kor szak költészeti megújulásának epicentrumává. Ahogy az irodalmi marketing formabontó erejében látható, hogy szinte bármilyen fizikai tárgyból lehet irodalmat közvetítő eszköz, legyen az egy reklámtábla, egy kávézó fala vagy egy automata, Tandori képes volt minden gondolatmagból, a világ látható jelenségeiből és a szubjektum láthatatlan rejtetségéből irodalmat, lírai szépséget alkotni. Nem fertőzte meg lelkét a haszonelvű hierarchia, és nem rangsorolta az élet és a fantázia teremtményeit. Mindenbe, ami átsugárzott lényén, belelátta a lényeket. Minden szövegformából képes volt műfajt teremteni, lábjegyzet formában írt történeteket, félkész vázlatyszerűen közölt teljességet, befejezetlen félmondatokkal állított véglegességet. Remek példa erre a nyelvi pálfordulat: „Most mikor ugyanúgy, mint mindig, legfőbb ideje, hogy.” A messiást három karakterben hozta el: „Hc3”, írja egyszavas sakkversében, új műfajt teremtve. Újragondolta a magyar nyelvtan építőkockáit. Új mondatfajtákat teremtett: az állító tagadást, az elhallgatott felkiáltást és a kérdő választ. A nyelvi logikai kapcsolatokat furfangos módon szabta át, hogy elménket kicselezve a szívünkhöz szóljon feloldhatatlan paradoxonjaival és koanjaival. Ezeket az újításokat és egész munkásságát méltán nevezhetnénk a posztmodern és neoavantgárd irodalom formabontó gyöngyszemeinek, mégis közelebb állunk az igazsághoz, ha egy másik, műfajok felett álló tartományban helyezzük el költészetét. „Így lesz az élet műfaj. Hiszen az elbeszélés: már maga is valamiféle nehézség. Talán az akadályfutás ténye, lehetősége maga. S a »műfaj« helyett – választhatjuk az életet” – írja Tandori *Egy talált tárgy megtisztítása* című művében. Ez a talált tárgy maga az élet Tandorinál és József Attilánál is: „ki tudja, hogy az életet halálra ráadásul kapja, s mint talált tárgyat visszaadja bármikor”.

Az élet mélyebb igazságai felé vezető úton zátonyra fut és darabokra török az értelem. A tudomány plafonba ütközik, a művészetek fénye megtörik, minden szimfónia elcsendesül ebben a szent vákuumban, a nyelvi korlátok féltve óvják pszichénket a szédítő mélységtől. Egy dolog marad: a paradoxon. „Aki meg akarja nyerni életét, veszítse el azt” – szól Jézus a *Bibliában*. „Megnyerhető veszteség” – válaszol Tandori, hiszen „Minden megnyert idő egy elveszített idő is. (Ma így érzem.) Mert megnyertem ezt épp, úgynevezett egészségben, de egyre kevesebb napban lesz részem.” Tandori világegyeteme hiányalapú. Az a meghasadt valóság tükröződik költészetében, amely mindannyiunk keresztje. Ahogyan a fény és a sötétség, a jó és a rossz, az élet és a halál a kettéhasadt világ ellentétes mágneses pólusai, ugyanúgy Tandori töredékeinek, félmondatainak kiegészítő darabjai egy másik világban ragadtak. Szubjektumunk határvidékéről vonzzák egymást, nem e világ részei. A lét legmélyebb kérdéseit állítja és tagadja, nyelvi struktúrája, gondolatísága és fogalmazásmódja önmagában filozófia. A nyelv túllép eszköz szerepén, és a fogalmak és gondolatok közlésén túl felsejlik egy újabb mágikus funkció. A nyelvi korlátok képezik a mondanivaló alapját, tudatunk korlátaiból alkot végeláthatatlan körfolyosót. Olyan, mintha egy művész a sötétséggel festene, egy zeneszerző a csendből írna szimfóniát. És hat. Töredékeinek kiegészítő felei új életre kelnek bennünk, szubjektumunkkal együtt lesznek teljesekek.

Tandori munkássága azért formabontó, mert a nyelvi korlátok felfeszítésével, a műfaji szabályok felnyitásával kijutott egy olyan térbe, ahol bármit ki lehet fejezni, bármiről lehet írni. Nincs

olyan téma, amely szentebb vagy aljasabb lenne a másiknál, minőségét saját szubjektumunk adja meg. Ahogy Tandori írja: „Nincsenek / a lélek / leírhatatlan dolgai. / Nincsenek / a test / leírhatatlan dolgai. / Csak a kifejezés van. / Kifejezésük. / A kifejezés, / kifejezésük / leírhatatlanjai.” Sakkversei, töredékes sorai, egzisztenciális mélységeket és metafizikai magasságokat közlő szavai hűen tükrözik a kor emberének kihívásait, újításai nemcsak forradalmiak, de relevánsak is. A fogyasztói társadalom egy olyan korszakot hozott el, amikor az egyetemes hiány átértékelődik. Bár emberek milliói nélkülöznek, van egy olyan társadalmi réteg, amely kielégíthetetlen kapzsiságával fel akarja tölteni a hiányt, ezt a tátongó fekete lyukat. Mindent magának akar, innen bugyognak fel az elégedetlenség, a depresszió és a környezetszennyezés kénes gőzei. Sosem elég. Tandori tökéletesen rátapint erre az egzisztenciális vákuumra, és újító, meghökkentő erejével képes egy pillanatra csendet teremteni bennünk, hogy befelé figyeljünk. Megfigyeljük a hiányt, azt a szakadékot, ami szubjektumunk és a világ között tátong. A posztmodern ember nagy kihívása lesz ez. Tandori elhozta azt az új kort, amikor mindenből lehet irodalom, ha átlényegítjük és megtöltjük étellel. Műfajtól, nyelvi korlától és témától függetlenül igaz ez, hiszen: „Ugyanez elmondható bármiről.”

TANDORI ÉS LÉNYÜNK TÖREDÉKEI

Ha mindenből lehet irodalom, akkor mindenből lehet író is, a feltétel a szubjektum nemző ereje. Természetesen nem Tandorihoz hasonló kortalan zseni, hacsak nem olyan ügyes, hogy beleírja ezt a sorsába a lelkes amatőr. Az írás a belső lelkivilág feltérképezésének egyik leghatékonyabb módja. Az írás terápiás és felszabadító jellegű népszerűsítése lehet az irodalom megújulásának sarokköve. Miután elődeink feltérképezték a Föld és az univerzum titkait, testünk érhálózatának összefüggéseit, meg kell tanulnunk saját tudatunkat és érzésvilágunkat uralni, mert innen ered minden jó és minden borzalom forrása. Egyelőre mérhetetlen, kifejezhetetlen félhomály, de alá kell merülnünk, ha korunk égető kihívásaival felkészülten akarunk szembenézni. Fel kell térképeznünk ezt a lidérces lápvidéket, és átvilágítani tudatunk fényével. Egy olyan világban, ahol a jelenségeket készen kapjuk, mindenről van információnk, és mindennek az ellenkezője is igaz, az önálló gondolatalkotás készsége hatalmas fegyver. Az írás folyamata rendet tesz a tudatban, kivetítve fekszik előttünk lényünk salakja és aranyrögei. A gondolat, a sejtelen, az érzés életünk mozgató rugói, szavakba foglalásukkal átvilágítjuk őket. Ez kihívást jelentő, komoly szellemi munka. Ugyanis kétségtelen, hogy bár a szavak szűrőjén fennakad a lényeg, belső homályunk finomabb részecskéit nagyon nehéz megragadni, „kifejezésük leírhatatlanjai” tovább lüktetnek tudattalanunkban.

Mégis érdemes írni. Írni a világról, írni jól, rosszul, írni az irodalomról, Tandoriról, magunkról. Érdemes olvasni a nagyokat, ízlelgetni a szavaikat, gazdagítani a szókinccsünket, hogy szubjektumunk finom anyagainak is nevet tudjunk adni, hogy választékosan, szöfűzésekben tudjunk írni és beszélni, hogy ha mégis a tömörség mellett döntünk, abban benne legyen millió szó visszatartott ereje. Érdemes írni, hogy jobban megértsük azt, aki ír, hogy jobban megértsük a világ jelenségeit és egymást. Ebben rejlik az irodalom megújulása. Igényt kell teremtenünk nemcsak az olvasásra, hanem az írásra is: közösségi élményt és közös célt formálni köré, hogy átlényegüljön küldetésé. Az irodalmi marketing, a pályázatok és az új műfajok megjelenése is ezt támogatják. Életünk és lényünk minél több szegletét kell átítatni az irodalom szépségével. Új művészeti ágakat, a játékot és a tudományt is bele lehet vonni az irodalom közvetítésébe. Remek például szolgálnak Tandori képervei, ahol a vizuális művészet erősíti a szót, vagy a sakkversek, ahol játék és rejtvény útján olvashatunk ki történeteket. A tudomány és az irodalom nászából születtek a periódusosrendszer-versek, ahol a vegyjelek kezdőbetűit kell felhasználni a versíráshoz. A mindenhová beszivárgó, haszonelvű és túlhajszolt világnézetet mindenhová beszivárgó művészettel kell gyógyítani. A gépiesített mindennapok sokszor elfedik az élet valódi szépségét, mindenből lehet fogyasztási cikk, és ha nem akarjuk, hogy életünk a talált tárgyak osztályán porosodjon, meg kell tisztítanunk az irodalom erejével. Ez az erő gyógyította ki Nikola Teslát súlyos betegségéből, aki visszaemlékezéseiben teljes meggyőződéssel állította, hogy Mark Twain sorai nélkül már halott lenne. Ez az erő nyújtott lelki békét Tandori Dezsőnek szeretett madara, Szpéro elvesztése után, amikor Dosztojevszkij *A Karamazov testvérek* című művét felütve a halálmorzsákat csipegető verebekről olvasott, akik visszatáplálják az életbe az elmúlást. Ez az irodalom missziója.

Ezt a missziót támogatják az irodalmi marketing újjító törekvései és a Tandori által „élet műfajnak” nevezett attitűd, ahol minden lehet műfaj, és mindent le lehet írni. „Mindent, de nem bármit.” Ugyanakkor szükséges megújítani az irodalom megítélését is, az olvasás és a műértés fontossága mellett az írás és az önálló gondolatalkotás készségét is népszerűsíteni kell, a fogalmazás terápia, tudatkivetítő szerepével együtt. Belső érzésvilágunkban így tudunk rendet tenni, gondolatainkkal így gyógyíthatunk másokat és enyhíthetjük a posztmodern ember kozmikus magányát. Ez képezi az irodalom megújulásának alapját. Nemcsak leírni és átírni a világot, hanem kiírni magunkat a világba. Így tudjuk lényünk egy töredékét megőrizni az örökkévalóságnak. Ilyen töredékként fénylik Babits, Ady, József Attila, Tandori és megannyi csodálatos írónk is. Sok-sok ismerős-ismeretlen messze fény.



PUSZTAFI PANNA PÁLMA, Sebek III., 2016